

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.8>

ГАСВИЙ В.В.

ОСНОВНІ РИСИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ОБ'ЄКТУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯTHE MAIN FEATURES OF SOCIAL SECURITY
AS AN OBJECT OF LEGAL REGULATION

Стаття присвячена з'ясуванню та аналізу ключових характеристик соціальної безпеки як об'єкту правового регулювання. Встановлюється, що у формальному сенсі соціальна безпека є соціально-правовим явищем, що окреслює відносну обставину дійсності, яка узгоджується із балансом прийнятного ризику (шкоди) та користі від соціального буття суб'єкта права. Таким чином соціальна безпека постає в якості стану захищеності людини (груп людей) від загроз порушення її життєво важливих інтересів, прав і свобод. Забезпечення такого стану буття людини, груп людей та суспільства уможлиблюється в процесі реалізації соціальної функції держави, підприємства, установи, організації. Поряд із тим, належним чином реалізація соціальної функції держави (так само й підприємства, установи, організації) можлива у тому разі, якщо нею в процесі правового регулювання соціальної безпеки буде в повній мірі усвідомлена та дієвим чином об'єктивована місія соціальної безпеки. Ця місія соціальної безпеки є не простим вираженням реалізації соціальної функції держави та суспільства, що об'єктивується у соціальній, правовій та економічній політиці, а є безпосереднім проявом суспільних цінностей та принципів у соціальній та суміжних сферах буття людини. Також для соціальної безпеки властивим є те, що вона є соціально-правовим явищем, котре врегульовується чинним законодавством України. Законодавством соціальна безпека врегульовується, зокрема, для: встановлення мінімальних стандартів соціальної безпеки, що будуть обов'язками для усіх суб'єктів на території України; забезпечення юридичної визначеності соціальної безпеки; забезпечення відповідальності та підзвітності дій суб'єктів забезпечення соціальної безпеки та ін. Як об'єкт правового регулювання соціальна безпека також є соціально-правовим явищем, яке підлягає вимірюванню. При цьому вимірюваність соціальної безпеки є важливою щонайменше з наступних підстав: забезпечення підзвітності суб'єктів нормотворчої діяльності, які регулюються сферу соціальної безпеки; зв'язок точності правового регулювання соціальної безпеки та оцінки достатності правового регулювання цієї безпеки з точністю розуміння форми та змісту соціальної безпеки. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: властивості безпеки, громадянське суспільство, правове регулювання, соціальна безпека, соціальний захист, суб'єкти нормотворчої діяльності.

The article is devoted to elucidating and dissecting the fundamental attributes of social security as an object of legal governance. We establish that formally speaking, social security functions as a socio-legal phenomenon. It is defined as a condition – aligned with a balance of both acceptable risk or harm and attendant benefits – that impacts subjects of law, whether individuals, groups, or society at large. Thus, social security serves as a safeguard for individuals, groups, and society against threats that jeopardize their essential interests, rights, and freedoms. This protective state can be achieved through the execution of social functions by various entities, such as the state, enterprises, institutions, or organizations. At the same time, the effective realization of the state's social function – along with that of enterprises, institutions, and organizations – is achievable only if the state fully grasps and accurately manifests the mission of social security in its legal regulations. This mission is not merely an outward demonstration of the state and society's social function as manifested in their social, legal, and economic policies. The mission of social security is directly linked to public values and principles, particularly within the social and related domains of human existence. Social security is also a social and legal phenomenon, governed by current Ukrainian legislation. Specifically, this legislation aims to establish minimum social security standards applicable to all persons within Ukraine's territory, ensure the legal certainty of social safety measures, and hold responsible parties accountable for their actions in the realm of social security. As an object of legal regulation, social security also functions as a social and legal phenomenon that can be measured. The importance of this measurability lies in several key areas. Firstly, it ensures accountability for those involved in the rule-making activities that govern the realm of social security. Secondly, measurability allows for more accurate regulation of social security, facilitating assessments of whether existing laws are sufficient in both form and content. To sum up, the article synthesizes these findings to present a comprehensive understanding of the subject.

Key words: *civil society, legal regulation, security properties, social protection, social security, subjects of rule-making activities.*

Постановка питання. Сучасна концепція соціальної безпеки, що по сьогодні формується в українській юридичній науці та практиці, перетворилась із закритої для наукової спільноти (та громадськості у цілому) одновимірної категорії на багатогранну та складну систему, котра об'єктується у соціальній та суміжних сферах буття людини, громадянина, груп людей, суспільства і держави у цілому. Перебуваючи в процесі свого становлення вітчизняна концепція соціальної безпеки, насамперед, очищується у науковому та теоретичному плані від радянських науково-практичних підходів до розуміння та нормативно-правового регулювання соціального забезпечення і результатів такого забезпечення (зокрема, настання стану безпеки у соціальній сфері, соціально безпечного буття населення та окремих його верств). При цьому слід врахувати, що одним з найбільш важливих проявів соціальної безпеки є те, що вона є особливим об'єктом правового регулювання. Вказане є важливим науковим і практичним питанням, яке потребує комплексного переосмислення, приймаючи до уваги наступні обставини: по-перше, в Україні в процесі європеїзації законодавства переосмислюється базове розуміння різних аспектів забезпечення безпеки населення загалом та соціальної безпеки, зокрема; по-друге, правове регулювання соціальної безпеки в Україні по сьогодні ще ґрунтується переважно на концептуальних поглядах щодо соціального забезпечення, сформованих за часів дії радянської доктрини права.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Поняття соціальної безпеки досліджувалось багатьма українськими ученими і дослідниками, серед яких: В.В. Гладкий [1], І.А. Гнатенко [2], Б. Данилишин [3], І.М. Дубровський [4], О.І. Іляш [5], В.О. Онищенко [6], А.Л. Помаза-Пономаренко [7], О.О. Сиченко [8], А.А. Халецька [9], Т.А. Шахматова [10] та ін. На основі наукових позицій цих та інших науковців можливо сформулювати актуальну наукову думку стосовно ключових рис соціальної безпеки як об'єкту правового регулювання.

Отже, **метою** статті є з'ясування та аналіз ключових характеристик соціальної безпеки як об'єкту правового регулювання. Означена мета досягатиметься шляхом виконання таких *завдань*: 1) сформулювати актуальне та узагальнене тлумачення поняття «соціальна безпека»; 2) з'ясувати основні властивості соціальної безпеки, як об'єкта соціально-правового регулювання, а також проаналізувати зміст таких властивостей; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз комплексної феноменологічної сутності соціальної безпеки дозволяє розуміти це явище в якості відносної обставини дійсності, що узгоджується із балансом прийнятної ризику (шкоди) та користі від соціального буття суб'єкта. За таких обставин соціальна безпека не є утопічним станом повної безпеки чи повного захисту від ризиків, а є динамічним станом буття суб'єкта в умовах об'єктивної дійсності, який враховує ризики (шкоду) та перевагами підтримки соціальної стабільності та добробуту суспільства. Тобто, у широкому значенні соціальна безпека – це стан захищеності людини (груп людей) від загрози порушення їх життєво важливих інтересів, прав і свобод.

Виходячи з викладеного, доходимо думки, що для соціальної безпеки, як для об'єкта соціально-правового регулювання, властивими є наступні характеристики:

1. *Особлива місія соціальної безпеки.* Місія соціальної безпеки виходить за рамки надання соціально уразливим категоріям населення простої матеріальної (фінансової) допомоги, а виявляється у забезпеченні захисту відповідного кола осіб від економічних та соціальних ризиків, сприяння соціальній інтеграції, скорочення бідності та нерівності та зміцнення поваги до людської гідності. Вказане обумовлено тим фактом, що потреба забезпечення безпеки людини у цілому належить до основних мотивів діяльності будь-якої людини, як частини суспільства та світу, наповненого множиною ризиків для життя та здоров'я людини. Слід погодитись із тим, що прагнення до безпеки «в ході історичного розвитку зумовило виникнення соціальних норм і форм соціального контролю, інституціалізацію соціальних практик захисту життєдіяльності людини і, врешті-решт, сформувало особливі – охоронні, захисні уявлення про безпеку. З часом ці уявлення перетворились на стійке усвідомлення того, що захисна діяльність за своєю суттю є елітарною та закритою» [4, с. 182]. При цьому в умовах сьогодення дефіцит забезпечення соціальної безпеки в державі ученими інтерпретується в якості соціально небезпечного явища, котре «загрожує втратою соціальних норм, зростанням нетерпимості, екстремізму і насильства в суспільстві. Він не тільки несе серйозні негативні наслідки для здоров'я, добробуту та соціального самопочуття людей, але й знижує ефективність функціонування економічної системи» [8, с. 35]. Відповідно, місія соціальної безпеки виявляється у таких засадах, як: забезпечення рівного і справедливого доступу всіх соціально вразливих осіб до благ, які об'єктивуються в процесі розподілу благ; колективна відповідальність за благополуччя всіх членів суспільства, яка виходить із того, що кожен має взяти відповідальність за безпеку себе та бути відповідальним за допомогу в забезпеченні соціальної безпеки інших людей; поширення соціальної безпеки на всіх людей без винятку, а також недопущення дискримінації у рамках правового режиму забезпечення соціальної безпеки; забезпечення того, щоб система соціальної безпеки могла задовольнити поточні та майбутні потреби людини та громадянина, груп людей та суспільства у соціальній безпеці.

Таким чином, соціальна безпека – це також і найважливіший інструмент забезпечення соціальної справедливості шляхом перерозподілу ресурсів та надання підтримки нужденним у соціальних благах. Крім того, забезпечуючи систему соціального захисту, держава та громадянське суспільство: 1) допомагає знизити рівень соціальної напруги (тривоги) та стабілізувати економічну ситуацію в країні, що особливо важливо під час загальнонаціональних та глобальних криз, які мінімізують свій негативний соціальний ефект за умови підтримання рівня споживання та запобігання соціальним заворушенням у державі; 2) підтверджує свою прихильність до ідеї поваги гідності кожної людини, гарантуючи, що ніхто не залишиться без основних засобів до існування.

Саме тому в контексті аналізу місії соціальної безпеки важливо звернути увагу на те, що це явище дозволяє мінімізувати множинні ризики для соціального благополуччя і повноцінного соціального життя людини та груп людей, зокрема: 1) ризики для здоров'я, адже соціальна безпека передбачає захист від хвороб, а також підтримку у разі виникнення хвороб; 2) ризики для зайнятості, оскільки соціальна безпека запобігає безробіттю й в той же час, визнаючи безробіття невід'ємною частиною ринкової економіки (важливого елемента сучасної соціальної держави), передбачає підтримку людини під час перебування її у стані безробіття, неповної зайнятості, а також звільнення; 3) ризики для повноцінної реалізації права на сім'ю, адже соціальна безпека сприяє створенню сім'ї, а також передбачає допомогу сім'ям з дітьми чи утриманнями; 4) ризики, пов'язані зі старінням, оскільки соціальна безпека передбачає, що кожен, хто досягає пенсійного віку може отримувати пенсію або ж, не отримавши право на пенсію, отримувати соціальну матеріальну підтримку літніх людей; 5) ризики, пов'язані з інвалідністю оскільки соціальна безпека передбачає допомогу людям, у яких виявлено інвалідність у законом визначеному порядку.

Отже, місія соціальної безпеки – це не просто вираження реалізації соціальної функції держави та суспільства, що об'єктивується у соціальній, правовій та економічній політиці,

а безпосередній прояв суспільних цінностей та принципів у соціальній та суміжних сферах буття людини. Соціальна безпека визнає взаємопов'язаність людей та підкреслює нашу колективну відповідальність за турботу один про одного. Це має ключове значення, беручи до уваги той факт, що у світі, наповненому невизначеністю, нерівністю та вразливістю, місія соціального забезпечення не просто актуальна, а життєво необхідна для кожної людини та для стабільного розвитку людства.

2. Соціальна безпека – це соціально-правове явище, котре врегульовується чинним законодавством України з метою:

1) гарантування існування умов, за яких кожна людина, незалежно від її соціального, економічного чи демографічного походження, статі, релігійних, політичних поглядів та ін., матиме рівний доступ до благ у системі забезпечення соціальної безпеки населення;

2) встановлення мінімальних стандартів соціальної безпеки, що будуть обов'язками для усіх суб'єктів на території України. Відповідні закони та підзаконні акти встановлюють базові стандарти забезпечення соціальної безпеки, зокрема, засади реалізації заходів соціального забезпечення, гарантуючи, що кожна людина отримує мінімальний рівень захисту та спроможна жити гідним життям;

3) забезпечення юридичної визначеності соціальної безпеки шляхом чіткого та прозорого нормативно-правового упорядкування підстав, умов, критеріїв, порядку забезпечення соціальної безпеки, а також правового статусу учасників правових відносин щодо забезпечення соціальної безпеки в державі. Так, саме у законодавстві визначається вичерпна характеристика соціальних послуг, допомог і пільг, суб'єктів, які їх надають чи отримують, способи їх надання, з огляду на що: а) особи, які потребують соціальної допомоги, можуть розуміти свої права та кореспондуючи обов'язки суб'єктів, які повинні забезпечувати їх соціальну безпеку, а також форми, способи і засоби захисту права на соціальну безпеку; б) суб'єкти, які забезпечують соціальну безпеку, чітко розуміють широту і глибину свого правового статусу в частині здійснення дій та прийняття рішень щодо забезпечення соціального захисту;

4) уможливується забезпечення довгострокової основи для передбачуваності майбутнього системи соціального захисту, а саме – фінансової стійкості програм соціального захисту, визначаючи джерела фінансування та керуючи управлінням фондами соціального забезпечення тощо;

5) знижується конфліктність в сфері соціального захисту, а саме – мінімізуючи порушення норм законодавства про соціальну безпеку (у результаті виконання вимог принципу юридичної визначеності правового регулювання), а також встановлення процедур вирішення спорів, пов'язаних із отримання соціальних послуг, допомог і пільг, забезпечуючи рівність, чесність і справедливість у цьому процесі;

6) забезпечується відповідальність і підзвітність дій суб'єктів забезпечення соціальної безпеки. Норми чинного законодавства обумовлюють функціонування правового механізму притягнення відповідних суб'єктів до моральної та юридичної відповідальності за невідповідність вимогам надання соціальних послуг, допомог і пільг;

7) уможливується захист від можливої експлуатації соціально вразливих верств населення в системі соціального захисту, а також від шахрайських дій або зловживань, пов'язаних із реалізацією заходів соціального захисту;

8) розширюється сфера дії системи соціального захисту в Україні, що спрямовується на досягнення загального охоплення цією системою усього населення держави та охоплення традиційно виключених із системи соціального захисту груп людей (серед них можемо назвати, наприклад, працівників неформального сектору, мігрантів, а також самозайнятих осіб);

8) розподіляється відповідальність (без «вимивання» відповідальності держави, як основного гаранта соціальної безпеки на території країни) між різними рівнями публічної влади, установами, роботодавцями, працівниками, профспілками та іншими суб'єктами громадянського суспільства щодо формування та реалізації заходів соціального захисту.

3. Соціальна безпека – це соціально-правове явище, яке підлягає вимірюванню. Ця характеристика соціальної безпеки є очевидною, й обґрунтованість цієї характеристики безпеки впливає вже з самої необхідності дотримання критеріїв правомірності, об'єктивності, адекватності, достатності, ефективності, раціональності, науковості в оцінці ролі держави у забезпеченні безпеки громадян. Соціальна безпека є не просто абстрактним поняттям, а описом стану, що задовольняє критерії безпеки людини (груп людей) у соціальній сфері. Отже, вимірюваність соціальної безпеки є важливою принаймні з наступних міркувань:

1) забезпечення підзвітності суб'єктів нормотворчої діяльності, які регулюються сферою соціальної безпеки, адже сам правопорядок вимагає, щоби упорядкування правопорядку загалом та різних сферах права підлягали контролю. Тобто, якщо дії нормотворців підлягають контролю, то сам контроль у правовій державі не може бути довільним і має засновуватись на певних критеріях встановлення відповідності дій та рішень нормотворцями меті та завданням правового регулювання відповідної сфери. Відтак, знаючи те, що саме є соціальною безпекою, а також якими критеріями характеризується відповідний стан, суб'єкти громадянського суспільства та суб'єкти владних повноважень у цілому можуть оцінювати та встановлювати те, чи сприяє в дійсності правове регулювання соціальної безпеки меті та завданням нормотворчої діяльності та меті і завданням соціальної безпеки;

2) зв'язок точності правового регулювання соціальної безпеки та оцінки достатності правового регулювання цієї безпеки з точністю розуміння форми та змісту соціальної безпеки. Як убачається, правове регулювання не може бути точним (тобто, загрожує об'єктивності засади юридичної визначеності), коли поняття «соціальна безпека» буде не виправдано широким і розпливчастим. Відтак, забезпечуючи вимірюваність соціальної безпеки суб'єкти нормотворчої діяльності надають цьому соціально-правовому явищу конкретизованої форми розуміння, наслідком чого є те, що нормотворці будуть більш точно врегульовувати це явище, а суб'єкти громадянського суспільства будуть впевнено оцінювати достатність дій та рішень суб'єктів нормотворчої діяльності у процесі правового регулювання соціальної безпеки.

Висновки. Узагальнюючи викладене зазначимо, що на сьогоднішній день соціальна безпека є важливим об'єктом правового регулювання, для якого характерні певні ознаки. Щонайперше, розглядаючи цей тип безпеки в якості об'єкта правового регулювання слід мати на увазі, що ним окреслюється стан захищеності людини чи груп людей від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав і свобод, однак, не є станом абсолютної захищеності людини від усіх ризиків життя людини у суспільстві, а також ризиків життя загалом. Як об'єкт правового регулювання, соціальна безпека постає в якості особливого соціально-правового явища, котрим повинні бути охоплені усі суб'єкти права, а також яке врегульовується чинним законодавством України, що сприяє виконанню державою соціальної функції (при цьому забезпечення соціальної безпеки є ключовим показником ефективності функціонування держави в соціальній сфері буття людини, суспільства та держави). При цьому належним чином реалізація соціальної функції держави (так само й підприємства, установи, організації) можлива у тому разі, якщо нею в процесі правового регулювання соціальної безпеки буде в повній мірі усвідомлена та дієвим чином об'єктивована місія соціальної безпеки. У цьому сенсі слід мати на увазі, що місія соціальної безпеки виходить за рамки простого здійснення соціальних заходів, адже є прямим проявом соціальних цінностей і принципів у соціальній сфері та суміжних сферах людського життя. Означені принципи набувають вкрай важливе значення не лише в Україні, але й в решті світу, позначеному невизначеністю, нерівністю та соціальною вразливістю, що загострюється на фоні ризику глобальної продовольчої кризи. При цьому, визнаючи той факт, що соціальна безпека – це певний стан людини (груп людей, суспільства у цілому), що не лише підлягає правовому регулюванню, але й також має вимірюватись та обов'язково підлягає такому вимірюванню. Це має значення з огляду на те, що вимірюваність соціальної безпеки захищає населення від довільних тлумачень поняття «соціальна безпека», що можуть зменшити її ефективність і справедливість вияву (знову ж таки, ми можемо повернутись до часів, коли соціальна безпека була станом, яким могли характеризуватись лише певні еліти). У той же час оцінюваність соціальної безпеки сприяє тому, що у доказовий спосіб може бути оцінена (на предмет відповідності мети соціальної безпеки, а також мети її забезпечення) нормотворча діяльність, спрямована на упорядкування питань забезпечення соціальної безпеки, а також правозастосовна діяльність, в якій охороняється, захищається, відновлюється, реалізується право особи на соціальну безпеку, що сукупно сприяє підвищенню соціального добробуту громадян.

Список використаних джерел:

1. Гладкий В.В. Орієнтири європеїзації норм законодавства про соціальну безпеку. *Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів* : матеріали III Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 листопада 2022 р.) / за ред. проф. М.І. Іншина, канд. юрид. наук М.Б. Мельник. Київ: КНУ, 2022. С. 94–97.

2. Гнатенко І.А., Рубежанська В.О. Параметри та показники соціальної безпеки населення України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 1. С. 242–249.
3. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 20–28.
4. Дубровський І.М. Соціальна безпека: щодо питання про концептуалізацію. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 182–185.
5. Іляш О.І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 2. С. 23–32.
6. Онищенко В.О., Чепурний О.В. Теоретичні аспекти формування соціальної безпеки. *Економіка і регіон*. 2011. № 4. С. 3–9.
7. Помаза-Пономаренко А.Л., Домбровська С.М. Соціальна безпека – оптимальний рівень соціального розвитку макро-, мезо- і мікрорегіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 53–57.
8. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці. Серія: Державне управління*. 2012. Вип. 174, Т. 186. С. 34–38.
9. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 2. С. 1–5.
10. Шахматова Т.А. Теоретичні засади визначення категорії соціальна безпека” національної економіки. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія: Економіка, право*. 2013. № 3. С. 72–77.

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.9>

ГУСАРОВ О.С.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПЦІЇ ФЛЕКСІК'ЮРИТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ НЕТИПОВИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ

TO CHARACTERIZE THE CONCEPT OF FLEXICURITY WHEN USING ATYPICAL FORMS OF EMPLOYMENT

Актуальність статті полягає в тому, що в останні роки нетипові форми зайнятості в Європі та Світі набувають все більшої популярності, і Україна в даному контексті не є виключенням. На сьогоднішній день в нашій державі система нормативно-правового регулювання даного інституту все ще є недосконалою та потребує комплексного покращення. Розмірковуючи про шляхи вдосконалення трудового законодавства, яке регулює нетипові форми зайнятості, варто наголосити на необхідності вироблення та офіційного закріплення концептуальних засад до використання та розвитку такого роду форм зайнятості, а також зауважували на важливості впровадження відповідних міжнародних норм і стандартів у цій сфері. Метою статті є надати характеристику концепції флексік'юриті при використанні нетипових форм зайнятості. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито сутність концепції флексік'юриті при використанні нетипових форм зайнятості. Доведено, що відповідна концепція закладає основи збалансованого поєднання гнучкості регулювання трудових відносин із забезпеченням належного рівня соціального захисту трудового населення, що є одним із ключових пунктів

© ГУСАРОВ О.С. – кандидат юридичних наук, голова Печенізької ОТГ, докторант (Харківський національний університет внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0001-7493-1789>